

Procediment d'avaluació a l'Escola de Policia de Catalunya. La importància de la variable *estat*

JULIANA VILERT I BARNET

Cap de la Secció de Selecció i Avaluació

MONTSERRAT HERNÁNDEZ I PADIAL

Tècnica

Servei de Selecció, Avaluació i Seguiment de l'Escola de Policia de Catalunya

107

1. INTRODUCCIÓ

L'article 2.1 de la Llei 16/1991, de 10 de juliol, de les policies locals estableix que aquestes són instituts armats de naturalesa civil amb estructura i organització jerarquitzades. A l'exposició de motius del Reglament d'armament de les policies locals 219/1996, de 12 de juny, es diu que sobre la base de la condició de membres d'un institut armat és necessari que els processos de selecció i la formació dels policies locals garanteixin plenament tant les aptituds psicofísiques com la preparació teoricopràctica dels seus membres, *així com el control periòdic d'aquestes aptituds*, cosa que contribueix a la seva modernització, efectivitat i professionalització. Per aquest motiu, en l'article 23 (capítol 4, «Control de les condicions per dur armes») de l'esmentat Reglament s'estableix que s'hauran de realitzar revisions psicotècniques als membres de les plantilles de policia local, com a mínim cada dos anys, mitjançant una bateria aptitudinal, qüestionaris de personalitat i altres proves per a detectar disfuncions o anomalies caracterials. Les revisions psicotècniques s'han de dur a terme per compte dels ajuntaments, tot i que el punt 23.2 del Decret preveu que aquests puguin sol·licitar la col·laboració del Departament de Governació de la Generalitat de Catalunya.¹

Així doncs, a partir de la publicació del Reglament d'armament de les policies locals, el Servei de Selecció, Avaluació i Seguiment de l'Escola de Policia de Catalunya (EPC) va iniciar les avaluacions sistemàtiques a diverses plantilles de policia local. Des de l'any 1996 s'han realitzat centenars d'avaluacions, amb la qual cosa l'experiència acumulada és considerable.

1. Actualment, Departament d'Interior des de la nova distribució de competències regulada pel Decret 296/2003, de 20 de desembre, de creació, denominació i determinació de l'àmbit de la competència dels departaments de l'Administració de la Generalitat de Catalunya.

No cal dir que a mesura que s'han anat duent a terme aquestes avaluacions s'han plantejat reflexions al seu voltant fins a construir un protocol d'avaluació sistematitzat, amb el qual s'està treballant actualment i que en l'any 2003 ha obtingut la certificació ISO 9001/2000. En aquest procés d'elaboració del procediment d'avaluació hem pogut comptar amb la col·laboració de moltes persones² d'entre les quals volem destacar els mateixos policies avaluats i sobretot els responsables policials de les plantilles a les quals pertanyien³ que, amb les seves valoracions, comentaris i aportacions han contribuït a la redacció definitiva d'aquest protocol.

L'objectiu d'aquest treball és presentar en línies generals el procediment que se segueix a l'EPC per a l'avaluació de les condicions psicològiques per a l'ús de les armes de foc en policies. En primer lloc es contextualitzarà l'avaluació fent una referència a aquells trets diferenciadors de l'avaluació en policies respecte a l'àmbit no policial. Després s'exposaran els àmbits que des de l'EPC es considera que s'han d'explorar per a poder prendre decisions i es farà una relació dels instruments que s'utilitzen per a l'avaluació de cadascun d'ells. Finalment s'analitzarà amb més detall l'entrevista psicològica, que és l'instrument que en el nostre procediment es considera clau en tot el procés, fonamentalment pel seu valor integrador.

Al llarg de tot l'article s'anirà destacant la importància de la variable *estat* en tot el procés avaluatiu en aquest context. De tots és conegut que la variabilitat en el comportament de les persones té dos tipus de causes: primer les causes que poden atribuir-se a les característiques estables i pròpies de l'individu, la personalitat, i en segon lloc les que li són externes, que són el medi o la situació. Les relacions entre aquestes dues fonts de variabilitat són molt complexes i, a més, hi ha d'altres causes de variabilitat que les modulen. Entre aquestes variables moduladores destaca l'estat psicològic (vegeu fig. 1). Els estats psicològics, doncs, són fenòmens transitoris a causa de l'efecte de la situació sobre la personalitat del subjecte però que poden tenir un efecte determinant sobre la conducta del subjecte (pensem en la por, tristesa, ràbia, estrès, ansietat, etc.). Els estats psicològics són molt utilitzats per explicar els comportaments anòmals dels individus o els comportaments moderadament alterats (Andrés 1996).

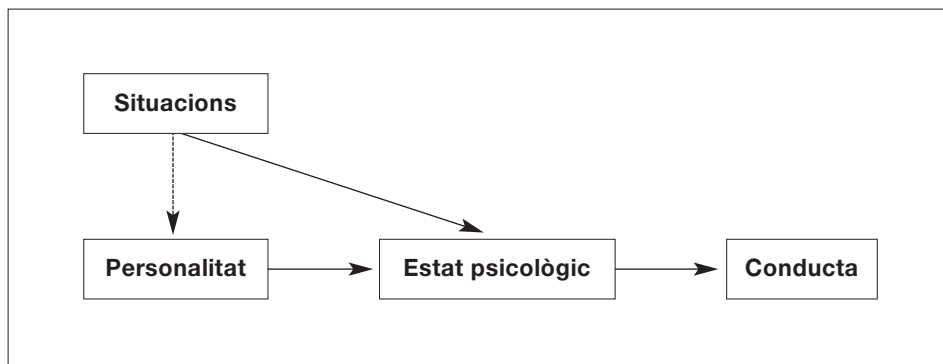
La nostra experiència i l'anàlisi de les dades, així com l'estudi de les causes més freqüents que ens condueixen a recomanar la retirada de l'arma ens evidencien la importància de l'estat psicològic a l'hora d'explicar la situació de risc en relació amb el seu ús. En aquest sentit cal esmentar que una de les conclusions a les quals arriba l'estudi empíric més exhaustiu dut a terme en aquest context⁴ és

2. Han estat molt profitoses també les aportacions de les psicòlogues de la Direcció General de Seguretat Ciutadana dedicades a l'avaluació de policies locals, liderades pel subdirector general de Coordinació de Policies Locals, senyor Carles Sánchez i Ruiz.

3. En especial Jordi Dalmasas, psicòleg i inspector en cap de la Policia Local d'Igualada.

4. NAVARRO MONTES, Jordi. «Estudi de les variables predictores de la inadequació psicològica per a l'ús d'armes de foc en els àmbits policial, de seguretat privada i civil», 2001. La investigació en què es basa l'estudi es va dur a terme gràcies a l'ajut de l'Escola de Policia de Catalunya per a la realització de treballs de recerca en matèria policial i de seguretat ciutadana (Resolució del 22/11/2000, DOGC núm. 3305 del 15/01/2001) i se'n va publicar una síntesi en el núm. 10, juny de 2002, p. 101-119, d'aquesta mateixa *Revista Catalana de Seguretat Pública*.

Figura 1. Andrés Pueyo, A., 2001, amb permís de l'autor

precisament, que l'avaluació de les variables situacionals i ambientals referides a les situacions conflictives, estressants o de tensió, dóna la informació decisiva per a fer la valoració d'aptitud o ineptitud en la mesura en què estan influïent en l'estat psicològic de la persona avaluada. D'altra banda les variables psicomètriques en les quals el mateix estudi evidencia diferències estadísticament significatives són 8 de les 12 escales del qüestionari CAQ.⁵ Aquest qüestionari avalua trets patològics en població normal; per tant, malgrat que combina aspectes d'estructura de personalitat, aquestes es combinen alhora amb dades de tipus patològic, en concret manifestacions primàries de la depressió i aspectes identificats en el conjunt d'elements del MMPI⁶ (Seidedos Cubero 1987), que malgrat que són factors disposicionals avaluen aspectes d'estat psicològic més que no pas de tret.⁷⁻⁸

2. CONSIDERACIONS PRÈVIES

És indubtable que no és el mateix valorar l'adequació per a la tinença d'una arma en població civil que en professionals dels cossos de seguretat. De fet per tot allò que fa referència a l'adquisició, tinença i ús d'armes, així com l'acreditació de l'aptitud psicofísica necessària per a tenir i usar armes, legalment hi ha normes que regulen de forma diferenciada el personal que es trobi en actiu, o en la situa-

5. Qüestionari d'Anàlisi Clínica (Krug 1980).

6. Inventari Multifàsic de Personalitat (Hattaway, McKinley 1940).

7. La prova més evident d'aquest fet és que el propi manual del CAQ parla de la idoneïtat de l'instrument tant per al diagnòstic com per al tractament, així com per a avaluar els canvis ocorreguts per aquesta intervenció psicològica. En l'apèndix del Manual del CAQ (*Tea Ediciones S.A., 1987*) s'exposen una sèrie de casos clínics en els quals es pot observar els canvis de perfil CAQ com a conseqüència d'una intervenció psicològica.

8. D'altra banda recordem que, segons diu Antonio Andrés Pueyo, «...el problema de la diferència entre tret i estat... és merament metodològica i fa referència a la delimitació temporal d'aquests conceptes». *Manual de Psicologia Diferencial*. Madrid, McGraw Hill. 1997, p. 76.

ció que s'estimi reglamentàriament com a tal, de les forces armades i de les forces i cossos de seguretat de les persones que no pertanyin a aquests cossos.⁹

Aquests trets específics i diferenciadors, però, afecten tant la població en què l'avaluació es duu a terme (professional *versus* no professional) com la pròpia variable objecte d'estudi, és a dir la conducta de «mal ús de l'arma».

Pel que fa a la població d'avaluació cal tenir en compte les següents característiques:

1. En primer lloc cal tenir present que els avaluats *són policies* i per tant no es pot confondre l'objectiu de les revisions de les condicions per a dur arma de foc en una avaluació sobre l'aptitud o adequació al perfil policial.¹⁰ En aquestes valoracions s'està duent a terme un control sobre aquelles variables psicològiques directament relacionades amb l'ús d'una arma de foc, sobreententent que la persona avaluada té les característiques de personalitat, les capacitats i els recursos personals per a dur a terme les funcions associades al seu càrrec.
2. En segon lloc hem de tenir en compte que en aquest cas l'arma és una eina de feina,¹¹ i per tant els seus portadors estan sotmesos a mecanismes de control formal¹² i informal del propi entorn laboral. Com a mecanismes de control informal trobem la xarxa de relacions laborals i personals que s'estableixen entre els membres d'una plantilla, que «regulen» els comportaments inadequats que en algun moment poden sorgir i que no exigeixen la posada en marxa de mecanismes disciplinaris o regulats reglamentària-

9. Reglament d'armes aprovat per Reial decret 137/1993, de 29 de gener. Capítol preliminar, secció 1a, article 1 i Reial decret 2487/1998, de 20 de novembre, pel qual es regula l'acreditació de l'aptitud psicofísica necessària per a tenir i usar armes i per prestar serveis de seguretat privada.

10. Recordem que el Reglament d'armament de les policies locals estableix que, atès el caràcter armat dels cossos de policia local, en els seus processos de selecció i formació s'han de garantir les aptituds psicofísiques per a portar armes de foc. L'article 22 estableix que les proves de selecció han d'incloure proves psicotècniques i proves mèdiques que garanteixin l'adequació per a poder portar armes de foc. D'altra banda i des de la publicació de la Llei 16/91, de les policies locals és requisit indispensable superar en l'oposició un curs selectiu a l'Escola de Policia de Catalunya (art. 29.3). Durant el curs de formació es duu a terme un procés de seguiment i avaluació que permetrà valorar si la personalitat, conducta, actitud i habilitats dels alumnes són congruents amb l'execució de les tasques policials fent especial èmfasi en el fet que hauran de ser portadors d'armes de foc.

11. «Els policies locals, com a integrants d'un institut armat, portaran l'armament reglamentari que se'ls assigni...». Llei de policies locals 16/91, article 8.

«Tots els membres dels cossos de policia dels municipis de Catalunya hauran d'estar dotats d'una arma reglamentària de foc curta per a l'exercici de les seves funcions, d'acord amb el que preveu aquest decret. Reglament d'armament 219/96, article 2.1.

12. En primer lloc el fet de pertànyer a un context laboral amb una estructura i organització jerarquitzades i molt normativitzada. D'una banda allò que estableix la Llei 16/91 sobre l'armament i el règim disciplinari en el qual es preveuen com a faltes de diferent gravetat diversos supòsits relacionats amb l'ús de l'arma de foc. I d'altra banda tot allò fixat en el Reglament d'armament 219/96 sobre la dotació de l'arma i la seva guia, la responsabilitat, les mesures cautelars i les de seguretat, en especial el seu article 11, que diu «...els ajuntaments obriran a cadascun dels membres de la policia local un expedient on constaran totes les dades referents a la conservació, la tinença i l'ús de les armes i de les municions de les quals estigui dotat, i de qualsevol altra dada d'interès relacionat amb la tinença i l'ús de l'arma de foc. També s'hi inclouran les revisions periòdiques, les pràctiques o els cursos de formació realitzats».

ment. D'aquí la importància cabdal de la conscienciació dels membres de les policies locals de la vulnerabilitat de les persones a patir canvis en el seu equilibri psicològic que poden posar en risc un adequat exercici de les tasques encomanades o el bon ús de les eines de feina associades a les seves funcions.

3. Finalment també cal recordar que les característiques de la pròpia feina són generadores d'estrès sovint amb efecte acumulatiu. Un dels pioners en recerca sobre l'estrès (Selye 1978) va descriure la tasca policial com «una de les més arriscades, fins i tot excedint l'alt nivell d'estrès i tensió del control aeri». Com a principals motius d'estrès de la tasca s'han descrit tant les condicions del sistema laboral de torns, el veure's involucrat en procediments sancionadors o administratius d'altre tipus o les freqüents relacions amb els tribunals de justícia (Kroes, Margolis i Hurrell, 1974), així com el mateix contingut de la tasca que els exposa sovint a situacions de risc, amenaçadores i el maneig de situacions de conflicte (Lawrence, 1984).

D'altra banda cal tenir en compte que *la conducta sobre la qual tenim l'objectiu de la predicció —ús inadequat de l'arma de foc—*, presenta una sèrie de característiques que dificulten la tasca de la predicció (Solé, Vilert, Garcia 1999).

1. És una conducta de molt baixa freqüència i per tant l'estudi de les variables que es combinen en la seva aparició es fa difícil, la qual cosa dificulta la identificació de variables crítiques que faciliten la seva ocurrencia. De tots són conegudes les limitacions en la predicció en general i de la conducta humana en particular, sobretot quan els esdeveniments a predir són poc freqüents, com el cas que ens ocupa, o altres de similars característiques com el suïcidi (Cohen, Motto, Seiden 1996; Litman, Farberow 1961).
2. La conducta d'ús de l'arma (adequat/inadequat) està molt mediatitzada per variables situacionals —pensem en la perillositat real de la situació mateixa, el risc real per a la vida pròpia o la de tercers, el nivell de criminalitat del context en el qual el subjecte dugui a terme la seva tasca, l'alarma social que s'hagi pogut generar en relació amb fets recents,¹³ etc. Recordem que l'ocurrencia de la conducta és conseqüència de l'acció tant de factors

13. Serveixi com a exemple el clima generat a Barcelona per l'assassinat d'un agent de la Guàrdia Urbana de Barcelona, que, probablement, va ser una de les causes perquè al cap d'uns dies i al davant d'un cotxe sospitós un altre agent s'hi acostés amb l'arma a les mans i aconseguís la detenció de dos etarres. Només en els dies entre l'assassinat i la detenció van sortir trenta-sis articles a l'edició d'*El País* a Barcelona sobre el tema.

Edición impresa | EL PAIS | España - 21-12-2000. LA OFENSIVA TERRORISTA -ETA mata a un policía municipal en Barcelona. El agente fue tiroteado por dos etarras que empujaban un coche averiado y cargado de dinamita. PERE RÍOS / ARIADNA TRILLAS

Edición impresa | EL PAIS | España - 12-01-2001

Una pareja de policías urbanos detiene en Barcelona a dos etarras que llevaban 15 kilos de explosivos.

Los terroristas no ofrecieron resistencia ante la rápida actuación de los agentes municipales (l'agent es va acostar a un cotxe sospitós apuntant amb l'arma reglamentària). PERE RÍOS / BLANCA CÍA

Edición impresa | EL PAIS | España - 12-01-2001

externs a l'individu —fenòmens ambientals: estímuls o situacions— com de factors propis al subjecte —disposicions de personalitat— (Andrés 1997). Malgrat que no cal oblidar que davant de cada fenomen conductual podem trobar explicacions causals, tant proximals com distals, en la conducta de l'ús de l'arma l'impacte de les causes més proximals a la seva ocurrència —és a dir les circumstàncies espaciotemporals que envolten l'acció— són fonamentals.

3. Finalment la dificultat de la definició de la conducta de «mal ús de l'arma de foc». Com en tot procés d'avaluació psicològica el que primer cal fer és definir clarament allò que volem mesurar (Fernández Ballesteros 1995), en el nostre cas allò que entenem per «mal ús de l'arma de foc» en policies. A partir d'entrevistes a professionals de la seguretat i de diferents cossos policials, així com a psicòlegs vinculats a l'avaluació psicològica en àmbit policial vam obtenir una primera aproximació a la variable. Aquesta primera definició es basava en termes d'autoagressió, és a dir en el risc de suïcidi, o d'heteroagressió, és a dir lesió als altres. En una segona fase conduïda per Navarro Montes es va arribar a una definició entenem que més objectiva i concreta i que inclou aspectes diferenciadors quan el portador de l'arma és policia. La variable es va arribar a fer operacional a partir d'una anàlisi en profunditat de la legislació en la qual s'estableixen les conductes relacionades amb la tinença i l'ús d'armes de foc tant civil com en cossos i forces de seguretat d'una banda com de l'entrevista i revisió de llistes de control (*checklists*) amb professionals especialitzats en la formació i la instrucció de tir,¹⁴ comandaments policials i psicòlegs vinculats a l'avaluació psicològica de recursos humans policials. Finalment doncs la definició va quedar com s'exposa en la figura 2.

«A mí no me vas a matar como a mi compañero». El agente tiene un hermano guardia civil que le aconsejó: «Si te encuentras a un etarra, apúntale tú primero» B. C. / P. R.

14. Volem agrair la col·laboració dels policies mossos d'esquadra assignats a la Unitat de Tècniques Policials de l'Escola de Policia de Catalunya per les seves aportacions.

Figura 2. Quadre de definició de la variable «mal ús de l'arma de foc»

Els usos inadequats comuns a les armes de foc per a civils (caça i esport) i per a professionals (polícies i vigilants de seguretat privada) serien:

- els que atemptin contra la seva pròpia persona (intents de suïcidi);
- els que atemptin contra les altres persones (intimidacions, amenaces, coaccions, lesions, intents d'homicidi);
- els que facin ostentació de l'arma en públic o la manipulin en públic;
- els que facin servir el poder intimidatori de l'arma de foc per a obtenir beneficis materials (robatoris) com de persones (assetjament);
- els que facin ús o manipulin l'arma de foc davant de persones no adequades, com menors d'edat, persones amb trastorns o persones sense llicències per a la tinença d'armes (inclou el no guardar l'arma en un lloc protegit i segur, no guardar-la descarregada ni desmuntada);
- els que facin un ús de l'arma de foc diferent per al qual ha estat fabricada l'arma, usos que poden donar lloc a accidents;
- els que ensenyin com s'usa una arma de foc a persones inadequades com menors d'edat, deficients o persones amb trastorns psicològics i, en general, a qualsevol persona sense un permís per a usar armes de foc.

Als usos inadequats específics per als professionals de la vigilància de seguretat privada i membres de la policia s'afegirien:

- fer ús de l'arma de foc en situacions de baixa o nul·la intensitat o tensió, on no és necessari ni convenient;
- fer ús de l'arma de foc de manera ostentosa, intimidatòria sense que la situació ho demani;
- fer ús de l'arma de foc sense prendre les mesures de protecció convenients, mesures d'autoprotecció i de protecció de les altres persones;
- manipular de manera incorrecta i insegura l'arma, tant de manera privada com durant el compliment de les seves tasques professionals;
- fer un ús de l'arma de foc en públic tot posant en perill més persones de les que ha de protegir amb la seva conducta professional;
- no guardar l'arma de foc en el lloc reglamentari un cop fora de servei;
- no tenir cura del manteniment, la revisió o l'estat de l'arma de foc;
- no informar d'alteracions o manipulacions de l'arma de foc.

(Navarro Montes, J., 2001)

3. ÀMBITS D'AVALUACIÓ I PROCEDIMENT A L'ESCOLA DE POLICIA DE CATALUNYA

3.1 Àmbits d'avaluació

Entenent l'avaluació psicològica com un procés (Bernstein, Nietzel 1982; Roig, Forns 2001) i un cop superada la primera fase que fa referència a l'operacionalització de la variable dependent, cal respondre les preguntes següents: *Què és allò que volem conèixer? Com es pot avaluar allò que volem conèixer? Quanta informació sobre una persona és «suficient»? Quines dades són més «valuoses» que d'altres?*, etc. (Bernstein, Nietzel 1982). Aquesta fase es correspondria amb les fases de formulació d'hipòtesis sobre la naturalesa de la variable a predir i com s'organitzen les variables intervinents i també amb la fase de planificació de l'avaluació, que inclourà la selecció de les tècniques i les proves més adequades per a cada àmbit, la planificació de l'ordre en l'administració de les proves i la seva temporalització (Roig, Forns 2001).

D'acord amb les consideracions fetes en el capítol anterior i d'acord amb l'objectiu de l'avaluació en el procediment que fem s'han establert com a àmbits d'avaluació els següents:

3.1.1 Perfil de personalitat

El model teòric en el qual ens situem és el de la psicologia diferencial i en concret en els models lexifactorials de la personalitat. Entenem, doncs, per personalitat aquell conjunt de característiques psicològiques estables i consistents que predisposen un subjecte a actuar d'una manera determinada.

En el context d'avaluació de les condicions psicològiques per a l'ús de l'arma de foc en policies ja hem comentat en el primer capítol que es parteix de la suposició que les persones que avaluem compleixen uns criteris d'adequació al perfil de personalitat exigint per a un policia, atès que prèviament a l'accés a aquesta condició han estat avaluats en aquest sentit. Malgrat tot, cal valorar la personalitat del policia subjecte de l'avaluació, ja que conèixer els seus trets disposicionals¹⁵ ens ajudarà a entendre i contextualitzar tot allò que ens relati el subjecte a l'entrevista, així com els resultats d'altres proves. D'altra banda i situant-nos en el model biopsicosocial de Millon (1969, 1974, 1990), entenent que hi ha continuïtat entre la conducta normal i l'anormal, és evident que poder descriure la personalitat ens ajudarà a predir com una persona es comportarà sota els efectes d'un determinat estat psicològic o en situacions d'estrès moderat o greu. Així, per exemple, una personalitat forta que en la seva conducta normal es manifesti dura, assertiva i enèrgica davant d'una situació d'alteració emocional pot mostrar-se de forma agressiva o bel·ligerant. De la mateixa manera una persona afable i molt sensible, davant de canvis emocionals, pot mostrar-se agitada, irritable i desorientada. O,

15. Sobretot els relacionats més directament amb la conducta de l'ús de l'arma: l'autocontrol, l'ansietat, l'agressivitat, l'autocontrol, l'estabilitat, la impulsivitat, etc.).

per posar un altre exemple, no tindrà la mateixa significació una elevada pressió ambiental, de conflicte laboral, o un disgust recent important en un tipus de personalitat que en una altra.

En l'àmbit de la personalitat també avaluarem tot allò que fa referència als estils de processament de la informació i les estratègies d'afrontament a l'estrès.

3.1.2 Estat psicològic

La idea que subjau a la necessitat de fer revisions preventives cada dos anys és l'evidència que les persones —sobretot les pertanyents a determinats col·lectius laborals— poden patir canvis transitoris o permanents sobre el seu equilibri psicològic fruit de nivells disfuncionals d'estrès, conseqüència de trastorns psicològics sobrevinguts, situacions personals determinades, etc.; per tant és fonamental en el procediment d'avaluació de les condicions per a dur arma de foc fer èmfasi en la valoració de l'estat psicològic, l'estat d'ànim i aquelles possibles alteracions psicopatològiques relacionades amb l'adaptació personal i social. Al primer capítol ja s'ha exposat la importància de l'estat psicològic a l'hora de determinar comportaments anòmals o moderadament anormals.

En el marc de l'exploració de l'estat psicològic és en el qual se situaria també l'exploració d'aspectes clínics o en concret la presència de psicopatologia. En el manual de referència de classificació de les malalties mentals (DSM-IV), així com en la literatura especialitzada, hi ha nombroses alteracions psicopatològiques transitòries, lligades a circumstàncies concretes o reactives a determinades situacions, que són les que seria necessari explorar. En concret aquells trastorns de l'eix I del DSM-IV prestant especial atenció als trastorns d'ansietat, trastorns relacionats amb l'ús i l'abús de substàncies, trastorns de l'estat d'ànim, trastorns de la son i trastorns adaptatius.

Per la seva especificitat en l'avaluació psicològica en un entorn laboral i en particular en un cos de seguretat i de servei públic, cal recordar que és important també reconèixer aquells indicadors psicològics relacionats amb el síndrome de *Burn-Out* que pot resultar d'un estat d'estrès laboral crònic. La seva expressió distintiva és que afecta tots els àmbits de la vida i no només la professional. Bàsicament es caracteritza per una tríada: esgotament emocional, despersonalització i manca de realització personal i laboral (Sala 2003).

3.1.3 Context personal, social i laboral

Com a conseqüència del que hem dit anteriorment hem de prestar una atenció especial a les variables de context personal, social i laboral de la persona avaluada per tal de valorar l'existència de problemes psicosocials i/o ambientals generadors d'estrès o d'alteració de l'estat psicològic. Ens referim tant a la presència d'esdeveniments vitals negatius o altres problemes ambientals —problemes familiars, relatius a l'ambient social, laborals, econòmics, relacions amb la justícia, etc.—, com a factors d'estrès positius, per exemple una promoció laboral, només quan aquests constitueixen un problema en el sentit que la persona tingui dificul-

tats per a adaptar-se a la nova situació. També tindrem en compte en aquest apartat totes aquelles variables de l'entorn on es desenvolupa la tasca, tant del municipi com de les característiques pròpies de l'organització. Molts estudis identifiquen com a variables amb una influència molt important en la conducta de l'ús de la força en policies les característiques ambientals, organitzacionals i situacionals (White 2001, Fyfe 1998).

3.1.4 Variables psicofísiques o de rendiment

La definició de la variable que hem proposat ens obliga a incloure en l'avaluació aspectes més enllà de la personalitat i l'estat psicològic i valorar processos cognitius i variables psicomotrius (temps de reacció, precisió perceptiva, etc.). Cal veure que quan avaluem professionals de la seguretat hem de poder garantir no només que es troba en condicions psicològiques per a poder decidir quan convé o no convé utilitzar l'arma de foc sinó també garantir que quan es vegi obligat a utilitzar-la pugui fer-ho adequadament. Aquest darrer punt està relacionat —a banda d'aspectes obvis com són la formació i l'entrenament— amb una sèrie de variables cognitives i de rendiment psicomotriu.¹⁶

3.2 Procediment d'avaluació

Per a avaluar els àmbits esmentats se segueix sempre el mateix procediment, del qual l'exploració psicològica n'és la part fonamental; altres aspectes del procediment fan referència a l'establiment de la relació amb les persones a avaluar i amb qui sol·licita l'avaluació. Recordem que aquests tipus d'avaluacions es fan per un requeriment legal, per tant qui sol·licita l'avaluació és el màxim responsable dels efectius policials a avaluar, és a dir l'alcalde del municipi en qüestió, la qual cosa ens situa en un clima d'avaluació molt concret que no està precisament caracteritzat d'entrada per la voluntarietat i l'interès particular en l'avaluació sinó en moltes ocasions per resistències i actituds defensives.

La nostra experiència ens ha conduït a dedicar una atenció especial a una fase prèvia a l'avaluació pròpiament dita i que incloem com una part imprescindible del procediment, amb l'objectiu de crear un clima propici a l'avaluació que sensibilitzi els policies de la importància i la necessitat de dur a terme aquestes revisions, que els predisposi a col·laborar i a manifestar-se de forma espontània i que eviti generar conflictes o dificultats afegides a la pròpia situació. Tal com esmenten molts autors, la validesa d'una exploració psicològica està molt relacionada amb l'acceptació de la mateixa exploració.

16. De fet, el Reial decret 2487/1998, que regula l'acreditació de l'aptitud psicofísica necessària per a tenir i usar armes i per a prestar serveis de seguretat privada, estableix en l'article 3 que les proves d'aptitud hauran de comprovar que no hi ha deficiències en uns àmbits concrets, alguns dels quals se citen en l'apartat n): «dificultats perceptivo-motores i de presa de decisions». En l'annex del mateix Decret, on es concreten els aspectes a avaluar en l'apartat XIV, s'estableixen els següents: atenció dicriminativa; resistència a la fatiga; impulsivitat i tendència a la transgressió de normes.

Per aquesta raó es va dissenyar un tríptic informatiu¹⁷ que es distribueix abans d'iniciar les sessions d'avaluacions i es dedica una part de la primera sessió a resoldre tots aquells dubtes o inquietuds que es generin sobre la qüestió.

L'exploració psicològica pròpiament dita que du a terme el Servei de Selecció, Avaluació i Seguiment de l'Escola de Policia de Catalunya, i d'acord amb tots els plantejaments anteriors, combina les proves psicomètriques, les proves de rendiment i l'entrevista. La relació entre les proves i els àmbits d'avaluació és la que es pot veure en la figura 3.

Figura 3. Quadre esquemàtic d'àmbits i instruments d'avaluació

Àmbit d'avaluació	Instrument						
	Prova de personalitat	Prova clínica	Proves de rendiment	Inventari d'estrès	Escala de clima laboral	Entrevista personal	Entrevista amb el cap de la policia
personalitat	•	•	•			•	
estat psicològic						•	
v. context personal i social				•		•	
variables psicomotrius			•				
variables de context laboral					•	•	•

L'ordre en l'aplicació de les proves és també sempre el mateix, es comença per les psicomètriques, se segueix per les proves de rendiment i es finalitza amb l'entrevista personal.

3.2.1 Proves psicomètriques

De tots són conegudes les limitacions de la psicometria en la predicció de la conducta i ja en d'altres ocasions hem pogut exposar-les amb més detall (Solé, Vilert, García 1999; Mirrlees-Black 1992). Sigui com sigui, en el nostre context podem destacar com a més rellevants: la manca de barems en poblacions similars

17. El tríptic *Què cal saber sobre les condicions per a l'ús de les armes de foc?* informa sobre quines són les condicions psicològiques que s'han de reunir per a dur una arma de foc; com s'avaluen, per què cal fer aquestes revisions; com es donen els resultats, i també sobre què passa si es recomana la retirada d'arma a algú.

a les avaluades, l'elevada possibilitat de manipulació i falsejament de les dades quan el subjecte sap que està en una situació d'avaluació que pot tenir conseqüències per a ell no desitjades, els problemes ètics àmpliament tractats també posen limitacions a l'ús d'aquestes tècniques en processos de control d'una població laboral, etc. Malgrat tot, la psicometria té importants avantatges: se'n pot obtenir informació que en cap cas s'obtindria a través de l'observació o en entrevista, identifica atributs individuals particularment apropiats o inapropiats per a la tasca (policia armat), explica una part de la varianza del comportament i finalment els tests poden ser eines diagnòstiques per a detectar trastorns mentals.

La funció dels tests psicòmètrics que s'apliquen en l'àmbit de personalitat i de l'estat psicològic és la de mesurar els trets més significatius dels subjectes examinats, rellevants per a l'ús de les armes de foc, amb l'objectiu de descriure el perfil psicològic individual i detectar possibles alteracions conductuals i psicopatològiques, relacionades amb l'adaptació personal i social. En la categoria de proves psicòmètriques incloem, en el nostre procediment, una prova de personalitat i una prova clínica.

Les variables que per la nostra experiència s'han revelat com a més significatives i que, per tant, constituïrien un senyal d'alerta i de necessitat d'explorar amb més profunditat serien les que conformen perfils de personalitat caracteritzats per:

- a) alta inestabilitat emocional / ansietat / manca de control emocional, d'una banda, i
- b) impulsivitat / agressivitat / temeritat, de l'altra.¹⁸

Aquests perfils es correspondrien amb els de persones amb un elevat nivell de neuroticisme d'una banda, en les quals observariem manifestacions conductuals diferents en funció del seu grau d'extraversió. Serien senyals d'alerta aquells perfils de persones extrovertides inestables (intranquilles, excitable, impulsives, actives, agressives, etc.) i les persones introvertides inestables (malhumorades, ansioses, rígides, serioses, pessimistes, reservades, poc sociables, etc.). D'altra banda serien els perfils de personalitat caracteritzats per un alt nivell de psicoticisme i que es manifestarien com a persones impulsives, agressives, poc sociables, egocèntriques, fredes i amb alta duresa (Eysenck 1976, 1981).

D'altra banda, pel que fa als aspectes clínics els indicadors més significatius serien:

- l'ampli espectre de la simptomatologia depressiva
- escales de paranoia (suspició i desconfiança)
- simptomatologia obsessiva¹⁹

18. En l'estudi abans esmentat de Navarro Montes es van apreciar diferències estadísticament significatives en escales de diferents instruments que avaluaven l'estabilitat emocional, sociabilitat i dependència.

19. De nou en el mateix estudi s'evidencien com a significatives estadísticament les escales relacionades amb la hipocondria, la depressió, la paranoia, l'esquizofrènia i la psicoastènia.

Quant a les proves psicomètriques i atès que les escales significatives són mesurades en la majoria de qüestionaris de personalitat, pensem que cada professional pot utilitzar l'instrument que més conegui. Algunes de les proves més útils són:

- el 16-PF5, de Cattell;
- el *Big-Five* de Caprara, Barbaranelli i Borgogni;
- el CAQ, de Krug;
- l'MMPI, de Hattaway;
- l'MCMI, de Millon;
- el PAI, el NEO-PI-R, de Costa i McRae, etc.

Malgrat que no són pròpiament instruments psicomètrics, en aquest apartat inclourem dues proves de paper i llapis que s'administren abans de l'entrevista. Una de les proves té com a objectiu mesurar el nombre d'incidents vitals rellevants susceptibles de generar estrès en els subjectes que els experimenten. En aquest cas el subjecte examinat ha d'indicar els esdeveniments als quals ha estat sotmès en els dos anys immediatament anteriors al dia de l'exploració. L'altra prova és una escala de clima laboral, elaborada per nosaltres, i que valora el grau de satisfacció del subjecte avaluat en l'àmbit de la feina (clima laboral, relacions interpersonals amb els altres membres de la plantilla i amb els comandaments i responsables polítics).

3.2.2 Proves cronomètriques o de rendiment

Les variables cognitives i de rendiment psicomotriu, relacionades amb l'ús de l'arma en concret (atenció discriminativa, resistència a la fatiga, temps crític d'inhibició, etc.), no són avaluables mitjançant procediments convencionals i s'ha de fer amb procediments computeritzats. En el nostre procediment d'avaluació seguim la línia definida en el Reial decret 2487/1998, per tant avaluem en aquest apartat les variables d'atenció discriminativa, resistència a la fatiga, impulsivitat i tendència a la transgressió de normes.

Aquestes avaluacions es duen a terme amb la bateria TDA-01²⁰⁻²¹ d'una banda i de l'altra amb una bateria de proves confeccionada pel laboratori clínico-experimental de la Universitat de Barcelona, que avalua els mateixos àmbits.

Les dades més significatives serien aquells patrons de resposta caracteritzats per:

20. Bateria que conté les proves que s'exigeixen en l'annex del Reial decret 2487/1998, de 20 de novembre, en el seu apartat XIV. En el nostre procediment només s'apliquen les quatre primeres exploracions, que van ser desenvolupades.

21. El setembre de 2003, l'empresa general ASDE S.A. va fer cessió d'un equip a l'Escola de Policia de Catalunya amb finalitat d'investigació per a obtenir i confeccionar barems específics per a població de policies.

- a) alentiment / inseguretat, que s'evidenciaria amb temps de reacció molt alts i moltes omissions de resposta;
- b) impulsivitat, que estaria indicada per un alt percentatge d'errors per manca de control inhibitori de respostes i temps de reacció molt baixos.²²

Un aspecte a tenir en compte en aquest tipus de mesures és que els resultats poden estar condicionats pel context d'exploració, la motivació i el compromís personal amb la tasca sol·licitada (Forns 2001).

3.2.3 *Entrevista amb el cap de la policia*

120

En l'entrevista amb el cap de la policia s'avalua de nou el clima laboral, l'estructura organitzativa, l'estil de lideratge, les característiques del municipi (nombre d'habitants, ràtio policia/habitants, el grau de conflictivitat, etc.), els antecedents de la plantilla en l'ús de l'arma de foc, nombre de segones armes i política de l'ajuntament en relació amb aquestes i totes aquelles qüestions que es considerin rellevants per al procés d'avaluació que es du a terme.

3.2.4 *Entrevista personal*

Finalment s'entrevista el policia avaluat seguint el guió d'entrevista semiestructurada per a l'ús de l'arma de foc, elaborat pel Servei de Selecció de l'EPC, que l'entrevistador ha d'adaptar en funció que sigui una primera revisió o una revisió d'apte o no apte anterior.

4. L'ENTREVISTA

Com es pot comprovar, una gran part del procediment d'avaluació òbviament es basa en la psicometria i en d'altres proves d'autoinforme; ja hem exposat abans però els avantatges i sobretot els desavantatges quan estem treballant amb població amb resistències a ser avaluats, per tant és absolutament necessari complementar aquest tipus de mesura amb altres. Coneixem que és pràctica habitual de molts centres de reconeixement, mútues de treball i psicòlegs que treballen en l'àmbit privat utilitzar la psicometria com a *screening* inicial per a detectar perfils de risc. Una vegada determinats aquests perfils, s'aprofundeix l'avaluació amb altres proves o amb l'entrevista individual, mentre que la resta de perfils es donen com a aptes.

L'entrevista ha estat i segueix sent una de les tècniques d'avaluació psicològica més utilitzades. No és aquest el moment de parlar dels avantatges i desavan-

22. A l'estudi de Navarro Montes (2001) es detectava un tercer patró de respostes que combinaria aquests dos, és a dir temps de reacció molt baixos, amb errades i omissions, que indicaria imprecisió de les respostes i que, segons l'opinió de l'investigador, estaria relacionat amb el perfil de personalitat de propensió als accidents.

tatges d'aquest instrument pel que fa a la seva facilitat d'aplicació, flexibilitat i poc cost d'una banda i pels problemes de la qualitat de les dades que se n'obtenen des del punt de vista de la fiabilitat i la validesa. Malgrat tot, en el nostre procediment considerem imprescindible dur a terme l'entrevista individual a tots els subjectes avaluats ja que entenem que és la forma més adequada per:

- a) contrastar els resultats de les proves psicomètriques i de rendiment;
- b) avaluar aspectes d'estat d'ànim i psicològic no detectables a partir de les proves de paper i llapis. En aquest sentit cal dir que amb l'entrevista es poden obtenir mesures directes sobre l'estat d'ànim, ja que allò que observem, enregistrar la conducta, és l'efecte de l'estat psicològic del subjecte (Zuckerman 1991) i també del contingut de les experiències tal com són recordades (Beutlet 1995);
- c) integrar tota la informació obtinguda del subjecte.²³

El guió d'entrevista semiestructurada que hem confeccionat avalua els àmbits que s'exposen en el quadre de la figura 4. En el futur és objectiu del Servei de Selecció, Avaluació i Seguiment publicar el guió d'entrevista utilitzat amb un protocol per a valorar-la. És indiscutible que l'entrenament dels entrevistadors en l'ús del guió i en la seva valoració augmenta en gran mesura la validesa i la fiabilitat de les dades obtingudes, ja que facilita la sistematització en la recollida i el registre de les dades, homogeneïtza els criteris de valoració i permet una comparació entre subjectes diferents i amb el mateix subjecte quan se l'entrevista en moments diferents (revisions posteriors). Que l'entrevistador conegui perfectament els aspectes de la tasca policial, les condicions laborals i les característiques de l'entorn on es desenvolupa la tasca, així com l'especificat i la regulació de l'ús de l'arma professional. El guió ha de ser però prou flexible per a obtenir i registrar informació addicional rellevant que pugui aparèixer al llarg de l'entrevista.

Figura 4. *Guió d'entrevista semiestructurada*

ÀREA LABORAL					
Valorar el grau de satisfacció i autorealització a la feina, d'interès per la tasca policial, d'aspiracions professionals d'estabilitat i de rendiment laboral.	1	2	3	4	5
	-----	-----	-----	-----	-----
	-				+
ÀREA CLIMA LABORAL					
Valorar la percepció de l'ambient laboral, les relacions interpersonals, la cohesió, el suport dels comandaments i la pressió a la feina.	1	2	3	4	5
	-----	-----	-----	-----	-----
	-				+

→

23. Cal dir que en l'estudi abans citat de Navarro Montes, es van presentar les dades de l'entrevista com un bon predictor del possible ús inadequat de l'arma.

ÀREA ARMA																
Valorar el grau d'interès per una bona preparació per a l'ús de l'arma, nivell de consciència professional sobre l'arma i l'ús de la força.	<table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="text-align: center;">1</td> <td style="text-align: center;">2</td> <td style="text-align: center;">3</td> <td style="text-align: center;">4</td> <td style="text-align: center;">5</td> </tr> <tr> <td colspan="5" style="text-align: center;"> ----- ----- ----- ----- </td> </tr> <tr> <td style="text-align: center;">-</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td style="text-align: center;">+</td> </tr> </table>	1	2	3	4	5	----- ----- ----- -----					-				+
1	2	3	4	5												
----- ----- ----- -----																
-				+												
Valorar el nivell de disfuncionalitat aparent en relació amb la tinença i l'ús de l'arma (usos inapropiats, interès poc adaptatiu, incidents injustificats, etc.).	<table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="text-align: center;">1</td> <td style="text-align: center;">2</td> <td style="text-align: center;">3</td> <td style="text-align: center;">4</td> <td style="text-align: center;">5</td> </tr> <tr> <td colspan="5" style="text-align: center;"> ----- ----- ----- ----- </td> </tr> <tr> <td style="text-align: center;">-</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td style="text-align: center;">+</td> </tr> </table>	1	2	3	4	5	----- ----- ----- -----					-				+
1	2	3	4	5												
----- ----- ----- -----																
-				+												
ÀREA PERSONAL																
<i>Àrea somàtica</i>																
Valorar els problemes de salut, de consum excessiu o de risc d'alcohol o tòxics i grau de medicació.	<table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="text-align: center;">1</td> <td style="text-align: center;">2</td> <td style="text-align: center;">3</td> <td style="text-align: center;">4</td> <td style="text-align: center;">5</td> </tr> <tr> <td colspan="5" style="text-align: center;"> ----- ----- ----- ----- </td> </tr> <tr> <td style="text-align: center;">-</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td style="text-align: center;">+</td> </tr> </table>	1	2	3	4	5	----- ----- ----- -----					-				+
1	2	3	4	5												
----- ----- ----- -----																
-				+												
<i>Àrea afectiva</i>																
Valorar l'existència de nivells disfuncionals d'estrès o de trastorns de l'estat d'ànim.	<table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="text-align: center;">1</td> <td style="text-align: center;">2</td> <td style="text-align: center;">3</td> <td style="text-align: center;">4</td> <td style="text-align: center;">5</td> </tr> <tr> <td colspan="5" style="text-align: center;"> ----- ----- ----- ----- </td> </tr> <tr> <td style="text-align: center;">-</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td style="text-align: center;">+</td> </tr> </table>	1	2	3	4	5	----- ----- ----- -----					-				+
1	2	3	4	5												
----- ----- ----- -----																
-				+												
<i>Àrea de relacions</i>																
Valorar l'existència d'un entorn familiar i de relacions saludable i satisfactori.	<table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="text-align: center;">1</td> <td style="text-align: center;">2</td> <td style="text-align: center;">3</td> <td style="text-align: center;">4</td> <td style="text-align: center;">5</td> </tr> <tr> <td colspan="5" style="text-align: center;"> ----- ----- ----- ----- </td> </tr> <tr> <td style="text-align: center;">-</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td style="text-align: center;">+</td> </tr> </table>	1	2	3	4	5	----- ----- ----- -----					-				+
1	2	3	4	5												
----- ----- ----- -----																
-				+												
PERFIL PSICOLÒGIC																
Valorar l'existència d'indicadors de risc de patir trastorn psicològic o de problemes de salut mental.	<table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="text-align: center;">1</td> <td style="text-align: center;">2</td> <td style="text-align: center;">3</td> <td style="text-align: center;">4</td> <td style="text-align: center;">5</td> </tr> <tr> <td colspan="5" style="text-align: center;"> ----- ----- ----- ----- </td> </tr> <tr> <td style="text-align: center;">-</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td style="text-align: center;">+</td> </tr> </table>	1	2	3	4	5	----- ----- ----- -----					-				+
1	2	3	4	5												
----- ----- ----- -----																
-				+												

Internament, es complementa la informació de l'entrevista amb la resta de les proves i el tècnic emet una valoració final seguint aquests paràmetres.

Aquesta valoració final és la que inclourà aquells matisos que van més enllà de la recomanació d'aptitud o no i facilitarà les revisions posteriors.

VALORACIÓ FINAL:					
1	2	3	4	5	
----- ----- ----- -----					Tinença arma
Retirada de l'arma					
☐ Apte					
☐ No apte					
RECOMANACIONS:					

A l'ajuntament sol·licitant de l'avaluació únicament es presenta un informe on s'emet el procediment genèric utilitzat, les proves aplicades i una llista de les persones avaluades amb la recomanació d'apte/no apte. Sigui com sigui, sempre es manté una entrevista de tancament de tot el procés amb el responsable de la plan-

tilla, en la qual es fan recomanacions d'una banda sobre com donar els resultats a les persones interessades, possibles línies d'actuació sobre l'actitud davant del fet i exigències laborals, i, d'altra banda, el suggeriment a totes les persones a les quals s'hagi fet una recomanació de no apte que sol·licitin una entrevista personal amb el tècnic que l'ha avaluat.²⁴

La transmissió de la informació a la persona interessada forma part de tot procés d'avaluació psicològica, per tant també d'aquest procediment. En aquest cas la devolució de la informació organitzada degudament i ajustada a l'interlocutor permet al subjecte interessat de prendre consciència sobre la seva situació i, en la mesura que sigui possible, de la responsabilitat sobre les possibilitats de canvi amb orientacions concretes sobre possibles línies d'actuació. De fet hi ha autors que consideren que el moment d'informar dels resultats la persona interessada es pot configurar com un tipus d'intervenció breu (Finn, Tonsager 1997, citat per Abad, Forns 2001).

4. CONCLUSIONS

Finalment, volem fer èmfasi en alguns dels aspectes tractats. Primerament, recordar que l'avaluació psicològica de les condicions per a dur arma de foc ha de ser àmplia i integrar diferents aspectes, prestant una atenció especial a l'*estat psicològic*, ja que precisament és el que justificaria un dels aspectes més controvertits de la normativa: la periodicitat cada dos anys de les avaluacions. En segon lloc cal tenir en compte que aquesta exploració psicològica s'ha d'ubicar en el marc d'una exploració global dels avaluats ja que, per exemple, les condicions mèdiques i l'entrenament, com a factors individuals també són fonamentals a l'hora de pronosticar el bon o mal ús de l'arma de foc.

A l'últim, també cal tenir present que la revisió de les condicions per dur arma de foc en una plantilla policial transcendeix l'àmbit estrictament individual i cal valorar els resultats d'aquestes avaluacions individuals en el context situacional, és a dir les característiques del municipi i el clima laboral de la plantilla.

BIBLIOGRAFIA

- ABAD, J.; FORNS, M. «La integració de dades i l'anàlisi de l'evolució del conflicte». Cap. 6. A: ABAD J.; FORNS, M. *et al. Avaluació psicològica*. Col. «Manuais». Barcelona: Universitat Oberta de Catalunya, 2001.
- ANDRÉS PUEYO, A. *Manual de psicologia diferencial*. Madrid: ed. McGraw Hill, 1997.
- BERNSTEIN, D.A.; NIETZCHEL, M. *Introducción a la psicología clínica*. Mèxic: ed. McGraw Hill, 1982.

24. L'article 23.3 del Reglament d'armament 219/1996 estableix que «l'interessat té dret a ser informat dels resultats de la revisió amb una entrevista amb l'especialista que l'hagi avaluat...».

- CATTELL, R.B. *16PF, cuestionario factorial de personalidad: adolescentes y adultos*. Madrid: Tea Ediciones, SA, 1988.
- DAVIS, M.; MCKAY, M.; ROBBINS ESHELMAN, E. *Técnicas de autocontrol emocional*. Barcelona: Martínez Roca, 1985.
- ASSOCIACIÓ PSIQUIÀTRICA AMERICANA. *Manual diagnóstico y estadístico de los trastornos mentales, DSM-IV*. Barcelona: Masson, s.a., 1995.
- FERNÁNDEZ BALLESTEROS, R. *Evaluación conductual hoy. Un enfoque para el cambio en psicología clínica y de la salud*. Madrid: Ed. Pirámide, 1995.
- HOLMES, TH.H. *Inventario de experiencias recientes*. Seattle: Escola de Medicina de la Universitat de Washington.
- KROES, W.H.; MARGOLIS, B.L.; HURRELL, J.J. «Job stress in policemen». *Journal of Police Science and Administration*, 2, 1974, p. 145-155.
- KRUG, SAMUEL E. *CAQ, cuestionario de análisis clínico*. Madrid: Tea Ediciones, 1980.
- LAWRENCE, R.A. «Police stress and personality factors: A conceptual model». *Journal of Criminal Justice*, 12, p. 247-263.
- MILLON, TH. *Transtornos de la personalidad. Más allá del DSM-IV*. 1a ed. Barcelona: Masson, s.a., 1998.
- MIRRELES-BLACK, C. *Using psychometric personality tests in the selection of fire-arms officers*. «Research and Planning Unit», paper 68. Londres: Home Office, 1992.
- MONTORO, L.; TORTOSA, F.; SANMARTÍN, J.; ALONSO, F.; MOLINA, G.; PASTOR, J.C.; CIVERA, C.I.; ESTEBAN, C. *Batería de tests TDA-01. Pruebas de aptitud psicológica para tenencia y uso de armas de fuego y seguridad privada*. Generals ASDE, SA. València: La Nau Llibres, 1999.
- ROIG, F.; FORNS, M. «L'avaluació psicològica com a procés». Cap. 2. A: ABAD J.; FORNS, M. *et al. Avaluació psicològica*. Col. «Manuals». Barcelona: Universitat Oberta de Catalunya, 2001.
- SELYE, H. «The stress of police work». *Police Stress*, 1, p. 7-8.
- SOLÉ, A.; VILERT, J.; GARCÍA, D. «Els processos d'avaluació per a l'ús de les armes de foc als serveis de policia». Primeres Jornades de Psicologia Jurídica a Catalunya, organitzades pel Col·legi de Psicòlegs de Catalunya i el Centre d'Estudis Jurídics del Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya, 1999.
- WHITE, MICHAEL D. *Identifying situacions predictors of policie shootings using multivariate analysis*. Departament de Sociologia, Antropologia i Justícia Criminal de la Universitat de Florida del Nord. Jacksonville, Florida, EUA. <http://www.emeraldinsight.com/1363-951 X.htm>